

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Odpowiedzialność karna za negowanie zbrodni
przeciwko ludzkości oraz naruszenie godności
narodu w systemach prawnych wybranych państw
(Federacja Rosyjska, Ukraina, Rumunia oraz Mołdawia)

dr Andrzej Pogłódek

Prawo karne i kryminologia

Warszawa 2018

Spis treści

I. Uwagi wprowadzające	5
II. Federacja Rosyjska	6
III. Ukraina	10
IV. Rumunia	16
V. Mołdawia	21
VI. Uwagi końcowe	23

I. Uwagi wprowadzające

Nowelizacja ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej¹ przewiduje m.in. dodanie do tej ustawy art. 55a w brzmieniu:

1. Kto publicznie i wbrew faktom przypisuje Narodowi Polskiemu lub Państwu Polskiemu odpowiedzialność lub współodpowiedzialność za popełnione przez III Rzeszę Niemiecką zbrodnie nazistowskie określone w art. 6 Karty Międzynarodowego Trybunału Wojskowego załączonej do Porozumienia międzynarodowego w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisanego w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r. (Dz. U. z 1947 r. poz. 367), lub za inne przestępstwa stanowiące zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne lub w inny sposób rażąco pomniejsza odpowiedzialność rzeczywistych sprawców tych zbrodni, podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat trzech. Wyrok jest podawany do publicznej wiadomości.
2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie lub karze ograniczenia wolności.
3. Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego określonego w ust. 1 i 2, jeżeli dopuścił się tego czynu w ramach działalności artystycznej lub naukowej.

Oprócz tego dodany został art. 2a., zgodnie z którym:

Zbrodniami ukraińskich nacjonalistów i członków ukraińskich formacji kolaborujących z Trzecią Rzeszą Niemiecką, w rozumieniu ustawy, są czyny popełnione przez ukraińskich nacjonalistów w latach 1925–1950, polegające na stosowaniu przemocy, terroru lub innych form naruszania praw człowieka wobec jednostek lub grup ludności. Zbrodnią ukraińskich nacjonalistów i członków ukraińskich formacji kolaborujących z Trzecią Rzeszą Niemiecką jest również udział w eksterminacji ludności żydowskiej oraz ludobójstwie na obywatelach II Rzeczypospolitej na terenach Wołynia i Małopolski Wschodniej.

Oba wymienione powyżej przepisy wzbudziły krytykę ze strony niektórych środowisk, zarówno w Polsce, jak też poza granicami, mimo że niezależnie od pozytywnej lub negatywnej

¹ Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. poz. 369) <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000369/O/D20180369.pdf> [dostęp: 1.03.2018 r.]

oceny tego zjawiska wpisują się w obecny od co najmniej lat 90. ubiegłego wieku trend do jurydyzacji pamięci historycznej oraz prawnokarnej ochrony tejże. Przedmiotem opracowania jest przedstawienie rozwiązań związanych z ochroną pamięci historycznej o zbrodniach przeciwko ludzkości oraz godnością Narodu w Federacji Rosyjskiej, na Ukrainie, w Rumuni i w Mołdawii. W Federacji Rosyjskiej od 2014 r. przewidziana jest odpowiedzialność karna za naruszenie pamięci historycznej dotyczącej wydarzeń mających miejsce w okresie drugiej wojny światowej. Na Ukrainie od 2015 r. obowiązuje ustawa, w której zawarto państwową ocenę szeregu istniejących na przestrzeni ubiegłego wieku ukraińskich organizacji politycznych i wojskowych. Oprócz tego trwają prace nad wprowadzeniem sankcji karnych za „negowanie faktu zasadności walki o niepodległość Ukrainy w XX wieku” oraz zaprzeczenie zbrodniom ludobójstwa, w tym Wielkiemu Głodowi z lat 1932–1933. Ukraińskie ustawodawstwo, mimo że obecnie – *de facto* – pozbawione sankcji karnych wydaje się najdalej ingerować w obszar pamięci historycznej, przy czym obejmuje też zagadnienia, co do których istnieje wyraźny podział wśród samych obywateli Ukrainy. W Rumunii uregulowanie dotyczące zaprzeczenia zbrodniom ludobójstwa – w tym z okresu drugiej wojny światowej – obowiązuje od 2002 r. Przy czym podlegały na przestrzeni lat zmianom (ostatnia w 2015 r.). Jedynie w Mołdawii obecnie nie ma przepisów karnych odnoszących się do tematyki opracowania. Przedstawiony zostanie jednak projekt wniesiony do Parlamentu Mołdawii w 2013 r. oraz przepisy karne obowiązujące w Naddniestrzańskiej Republice Mołdawskiej. Oprócz tego – mimo, że nie będzie ten akt prawny omawiany – warto odnotować, że 17 maja 2012 r. Zgromadzenie Międzyparlamentarne Wspólnoty Niepodległych Państw przyjęło ustawę modelową „O niedopuszczalności działań mających na celu rehabilitację nazizmu, gloryfikację zbrodniarzy nazistowskich i ich kolaborantów”².

II. Federacja Rosyjska

W Federacji Rosyjskiej obowiązując tożsame z polskim uregulowanie (art. 354¹ Kodeksu Karnego³). W ustępie 1 art. 354¹ przewidziano za publiczne zaprzeczenie faktom stwierdzonym w wyrokach Międzynarodowego Trybunału Wojennego w Norymberdze, pochwalenie tych przestępstw, a na równi z tym „rozpowszechnianie świadomie nieprawdziwych informacji o działaniach ZSRR podczas drugiej wojny światowej” karę grzywny w wysokości do 300 000 rubli lub w równowartości dwuletniego wynagrodzenia za pracę lub innego dochodu, albo karę prac przymusowych⁴ w wymiarze do lat trzech, albo karę pozbawienia wolności do lat trzech.

² http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31226489#pos=6;-97 [dostęp: 1.03.2018 r.].

³ <http://ivo.garant.ru/#/document/10108000/paragraph/1111995493:1> [dostęp: 1.03.2018 r.].

⁴ Принудительные работы.

W ust. 2 przewidziano typ kwalifikowany stypizowanego w ust. 1 czynu. Zgodnie z tym przepisem czyny z poprzedniego ustępu popełnione z wykorzystaniem przez sprawcę swojego statusu służbowego lub z wykorzystaniem środków masowego przekazu, jak też na równi z tym sztuczne tworzenie dowodów potwierdzających przedstawiane oskarżenia podlegają karze grzywny w wysokości do 500 000 rubli lub równowartości wynagrodzenia za pracę lub innego dochodu mieszczącego się w przedziale od roku do trzech lat, albo karze pracy przymusowej w wymiarze do pięciu lat, lub karze pozbawienia wolności do lat pięciu. Przy czym kara pozbawienia wolności może zostać połączona z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania niektórych zawodów na okres do trzech lat.

W ust. 3 przewidziana została odpowiedzialność za rozpowszechnianie wyrażających jawny brak szacunku wobec społeczeństwa informacji o dniach sławy wojennej i pamiętnych dniach [historii – uwaga własna] Rosji, związanych z obroną Ojczyzny, z czym zrównane zostało dokonane publicznie znieważenie symboli sławy wojennej Rosji. Czyny te zagrożone są karą grzywny do 300 000 rubli lub w równowartości wynagrodzenia za pracę lub innego dochodu za okres do lat dwóch, albo pracami społecznie użytecznymi⁵ w wymiarze do 360 godzin, albo prac poprawczych⁶ w wymiarze do roku.

Projekt ustawy został wniesiony do Dumy Państwowej w maju 2009 r.⁷ Wówczas autorzy proponowali, by do Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej dodać art. 354¹, zgodnie z którym:

Zniekształcanie wyroków Trybunału Norymberskiego, albo wyroków krajowych sądów lub trybunałów, opartych o wyroki Trybunału Norymberskiego, dokonane w celu pełnej lub częściowej rehabilitacji nazizmu i nazistowskich przestępców, albo uznania za przestępcze działań krajów będących uczestnikami koalicji antyhitlerowskiej, a także pochwalenie, zaprzeczenie przestępstwom nazizmu przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości, dokonane publicznie – podlega karze grzywny w rozmiarze do trzystu tysięcy rubli, albo karze pozbawienia wolności do lat trzech.

2. Ten sam czyn, dokonany przez osobę fizyczną z wykorzystaniem statusu służbowego lub z wykorzystaniem środków masowego przekazu podlega karze grzywny w rozmiarze od stu tysięcy do pięciuset tysięcy rubli albo karze pozbawienia wolności na okres do lat pięciu wraz z pozbawieniem prawa do zajmowania niektórych stanowisk lub zajmowania się określoną działalnością na okres do lat trzech.

Po wniesieniu projekt został skierowany przez Radę Dumy Państwowej do Komitetu ds. ustawodawstwa cywilnego, karnego, arbitrażowego i procesowego. W marcu 2010 r., Komitet zaproponował wnioskodawcom wprowadzenie zmian do projektu jeszcze przed rozpatrzeniem go przez Dumę Państwową. W kwietniu 2010 r. projekt został przedstawiony w nowym brzmieniu:

⁵ Обязательные работы.

⁶ Исправительные работы.

⁷ Przebieg procesu ustawodawczego, patrz: [http://asozd2c.duma.gov.ru/main.nsf/\(Spravka\)?OpenAgent&RN=197582-5](http://asozd2c.duma.gov.ru/main.nsf/(Spravka)?OpenAgent&RN=197582-5) [dostęp: 1.03.2018 r.].

1. Pochwalenie lub zaprzeczanie stwierdzonym wyrokiem Trybunału Norymberskiego przestępstwom nazistowskim przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości, dokonane publicznie, podlega karze grzywny w rozmiarze do trzystu tysięcy rubli, albo karze pozbawienia wolności do lat trzech.
2. Ten sam czyn, dokonany przez osobę fizyczną z wykorzystaniem statusu służbowego lub z wykorzystaniem środków masowego przekazu, podlega karze grzywny w rozmiarze od stu tysięcy do pięciuset tysięcy rubli albo karze pozbawienia wolności na okres do lat pięciu wraz z pozbawieniem prawa do zajmowania niektórych stanowisk lub zajmowania się określoną działalnością na okres do lat trzech.

W uzasadnieniu wskazano, że:

Projekt ustawy przewiduje odpowiedzialność za podrywanie pamięci historycznej dotyczącej wydarzeń z okresu drugiej wojny światowej.

Projekt przewiduje dodanie w rozdziale K.K. o przestępstwach międzynarodowych nowego artykułu 354¹, przewidującego odpowiedzialność za zaprzeczenie lub pochwalenie przestępstw nazistowskich, zbrodniarzy nazistowskich, uznawanie za nieuzasadnione działań koalicji antyhitlerowskiej, podważanie decyzji Trybunału Norymberskiego w postaci pochwalania agresywnej polityki nazizmu, zaprzeczanie faktom przestępstw nazistowskich na terytoriach okupowanych, co stanowi zbrodnię międzynarodową. Wniosek taki wynika z artykułu 107 Karty Narodów Zjednoczonych⁸, potwierdzającego szczególne niebezpieczeństwo społeczne, przestępstw dokonanych w okresie drugiej wojny światowej, a co za tym idzie prób rehabilitacji, zafałszowania lub uzasadnienia dokonanych w tym okresie przestępstw.

W dokumentach międzynarodowych (Berlińskiej deklaracji o pokonaniu Niemiec z 2 sierpnia 1945 r.⁹, Statucie Trybunału Norymberskiego itd.) wyraźnie zostały określone zarówno kraje koalicji antyhitlerowskiej, jak i kraje, stosujące po stronie agresora, oraz potwierdzony został fakt obrony przez kraje koalicji antyhitlerowskiej zasad międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Z tego względu, czyny, zaprzeczające przestępczej naturze reżimu nazistowskiego, faktom dokonania przezeń zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko pokojowi, bezpieczeństwu ludzkości, ludobójstwa itd. albo czyny, wybielające osoby skazane przez Trybunał Norymberski są sprzeczne z prawem międzynarodowym, są społecznie niebezpieczne właśnie jako zbrodnie międzynarodowe. Stanowią one grunt dla przestępstw, przewidzianych art. 243, art. 282², art. 353 – 358 K.K., w związku z czym działania takie muszą podlegać penalizacji.

Projekt ustawy przewiduje, że dochodzenie w przedmiocie tych przestępstw będzie prowadził Komitet Śledczy przy Prokuraturze Federacji Rosyjskiej.

⁸ „Nic w niniejszej Karcie nie może unieważniać lub wykluczać akcji w stosunku do któregośkolwiek państwa, które w ciągu Drugiej Wojny Światowej było nieprzyjacielem któregośkolwiek z sygnatariuszy niniejszej Karty, jeżeli państwa odpowiedzialne za taką akcję, podjęły ją lub usankcjonowały jako następstwo tej wojny” – Karta Narodów Zjednoczonych Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych. (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm.).

⁹ Tekst w języku rosyjskim.:
http://istorik.ucoz.com/publ/dopolnitelnij_material/istochniki/deklaracija_o_porazhenii_germanii_1945_god/20-1-0-1305 [dostęp: 1.03.2018 r.]

Po wniesieniu projektu w nowym brzmieniu pozostawał on w swoistej „zamrażarce”. Prace nad nim ruszają faktycznie dopiero w lutym 2014 r., po wydarzeniach na Ukrainie. Przyjęcie przepisów karnych dotyczących ochrony pamięci historycznej, wywołało krytykę ze strony tzw. liberalnej opozycji, jednakże nie można nie zauważyć pewnych różnic zdań w tym względzie w samym obozie rządzącym. W toku prac ustawodawczych pojawił się bowiem alternatywny projekt przygotowany przez grupę 26 członków Rady Federacji¹⁰. W projekcie senatorów pod pojęciem „rehabilitacja nazizmu” rozumiano „publiczne pochwalenie przestępstw przeciwko pokojowi, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, stwierdzonych wyrokami Międzynarodowego Trybunału Wojskowego”. Pojęcie to miało nie obejmować świadomego wypowiedania lub rozpowszechniania nieprawdziwych informacji o roli Związku Radzieckiego w drugiej wojnie światowej. Grupa członków Rady Federacji proponowała w swoim projekcie wyłączyć karalność w przypadku działalności naukowej, literackiej, artystycznej lub innej twórczej, przy czym wówczas, gdy jej celem nie jest „rehabilitacja nazizmu”. Projekt zawierał też definicję pojęć: „nazizm”¹¹, „nazistowscy zbrodniarze”, „rehabilitacja nazizmu”, „nazistowscy kolaboranci (kolaboranci nazistowski zbrodniarzy)”, „materiał nazistowski”, „gloryfikacja nazistowskich zbrodniarzy i ich kolaborantów”, „nazistowskie atrybuty i materiały” i wreszcie „ekspertyza antynazistowska”. Projekt przewidywał też niższy górny wymiar kary pozbawienia wolności (trzy lata). Ostatecznie jednak mimo przedstawienia w kwietniu 2014 r. przez Radę Federacji wymienionego projektu oraz wniesienia go do Dumy Państwowej, izba wyższa rosyjskiego parlamentu przyjęła – także głosami autorów wyżej wymienionego projektu – projekt przygotowany przez deputowanych Dumy Państwowej. Prace nad obecnie obowiązującym rozwiązaniem prawnym zakończyły się 5 maja 2014 r. podpisaniem ustawy przez Prezydenta Władimira Putina. Obecnie projekt Rady Federacji wciąż jest rozpatrywany przez Dumę Państwową, nie można więc wykluczyć, że – podobnie jak projekt deputowanych – po kilku latach zostanie uchwalony. Oceniając rozwiązania rosyjskie trzeba zauważyć, że Federacja Rosyjska, podobnie jak Polska, jest jednym z państw – uczestników koalicji antyhitlerowskiej. Przy tym zauważyć należy, że art. 354¹ rosyjskiego kodeksu karnego nie stanowił przedmiotu negatywnych ocen na arenie

¹⁰ Законопроект № 504872-6 „О противодействии реабилитации нацизма, героизации нацистских преступников и их пособников” ([http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/\(Spravka\)?OpenAgent&RN=504872-6&02](http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/(Spravka)?OpenAgent&RN=504872-6&02) [dostęp: 1.03.2018 r.]) i Законопроект № 504840-6 „О внесении изменений в статью 1 Федерального закона «О противодействии экстремистской деятельности» (dotyczy rozszerzenia pojęcia „działalność ekstremistyczna” tak, by objąć nim podleganie do rehabilitacji nazizmu) ([http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/\(Spravka\)?OpenAgent&RN=504840-6&02](http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/(Spravka)?OpenAgent&RN=504840-6&02) [dostęp: 1.03.2018 r.]). Przy czym stanowi on jedynie drobne uzupełnienie rozwiązań zawartych w pierwszym.

¹¹ Zgodnie z projektem nazizm to „totalitarna ideologia (doktryna) i praktyka jej stosowania przez hitlerowskie Niemcy, ich sojuszników i satelitów w okresie od 1933 do 1945 roku, związana z totalitarnymi terrorystycznymi metodami władzy, oficjalnym dzieleniem wszystkich nacji ze względu na ich wartość, propagandą wyższości jednych narodów nad innymi, związana z przestępstwami przeciwko pokojowi, zbrodniami wojennymi, zbrodniami przeciwko ludzkości, ludobójstwem, uznanymi za takie przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy ds. osądzenia głównych zbrodniarzy wojennych europejskich państw Osi”.

międzynarodowej¹². Unormowanie przyjęte w Federacji Rosyjskiej nie pozwala także na pomawianie o współodpowiedzialność za zbrodnie niemieckie dokonywane pod pozorem nauki lub działalności artystycznej, które niosą przecież o wiele większą szkodliwość społeczną. Wadą obecnie obowiązujących rosyjskich rozwiązań jest brak ustawowych definicji niektórych z używanych pojęć. W tym względzie przyjęcie projektu wniesionego przez Radę Federacji w 2014 r., który można traktować w znacznej mierze jako uzupełnienie obecnie obowiązujących rozwiązań, pozwoliłoby wyjaśnić niektóre wątpliwości.

III. Ukraina

Na Ukrainie od 9 kwietnia 2015 r. obowiązuje ustawa № 314-VIII „O statusie prawnym i uczczeniu pamięci bojowników o niepodległość Ukrainy w XX wieku” („Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті”)¹³. Projekt ustawy został wniesiony przez Jurija Szuchewycza¹⁴ 7 kwietnia 2015 r., a dwa dni później, tj. 9 kwietnia został przyjęty bez zmian przez Radę Najwyższą¹⁵. W uzasadnieniu do projektu ustawy stwierdzono, że w obowiązującym stanie prawnym osoby, które w ubiegłym wieku odegrały znaczącą rolę w walce o państwowość ukraińską nie są uznawane przez Ukrainę za kombatanów. W ocenie Autora stanowiło to lukę prawną, która musi zostać usunięta, bowiem to ich walka umożliwiła przywrócenie państwowości ukraińskiej 24 sierpnia 1991 r. Potrzebę wydania ustawy Jurij Szuchewycz uzasadniał także tym, że w wyniku splotu różnych czynników obywatele Ukrainy nie zawsze pozytywnie oceniają wymienione w projekcie ustawy ugrupowania niepodległościowe. Obecnie wobec zagrożenia zewnętrznego taki stan rzeczy prowadzi, w ocenie Autora, do podważania „zasadności odnowienia państwowości ukraińskiej”. Stąd też potrzebne jest oddanie bojownikom o niepodległość Ukrainy w ubiegłym wieku historycznej sprawiedliwości¹⁶. Wobec tego, że projekt został przyjęty bez zmian, nie zachodzi potrzeba odrębnego omawiania jego założeń.

Ustawę „O statusie prawnym i uczczeniu pamięci bojowników o niepodległość Ukrainy w XX wieku” poprzedza preambuła, w której wyrażono motywy i cele jej przyjęcia. Jednym z nich jest „przywrócenie, zachowanie i uszanowanie pamięcią narodowej o tej

¹² Wyjątkiem są państwa nadbałtyckie oraz Ukraina ze względu na to, że uczestnicy formacji kolaborujących z III Rzeszą są w tych krajach uznawani za bojowników o niepodległość. Negatywne oceny tego przepisu pojawiały się także w naszym kraju, mimo że ich literalne brzmienie penalizuje jedynie rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji.

¹³ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-19> [dostęp: 1.03.2018 r.].

¹⁴ Syn ukraińskiego zbrodniarza wojennego i niemieckiego kolaboranta Romana Szuchewycza.

¹⁵ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54689 [dostęp: 1.03.2018 r.].

¹⁶ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH1YI1AA.html [dostęp: 1.03.2018 r.].

[o niepodległość – uwaga własna] walce i ustanowienie odpowiedzialności za naruszenie ustawodawstwa o statusie bojowników o niepodległość Ukrainy w XX wieku”.

Według art. 1 („Status prawny bojowników o niepodległość Ukrainy”) omawianej ustawy za bojowników o niepodległość Ukrainy w ubiegłym wieku uznawane są osoby, które brały udział we wszystkich formach politycznej, zbrojnej i innej walce o niepodległość w ramach wymienionych w tym artykule podmiotów. Podmioty te to: a) organy władzy Ukraińskiej Republiki Ludowej; b) organy władzy Państwa Ukraińskiego (Hetmanatu); c) organy władzy Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej; d) organy władzy Republiki Komańczańskiej i Republiki Huculskiej; organy władzy Rusi Zakarpackiej; e) formacje militarne i paramilitarne wymienionych w pkt. a) – d) podmiotów; f) partie polityczne, organizacje społeczne istniejące w podmiotach wymienionych w pkt. a) – d), jeżeli ich celem było zdobycie (przywrócenie) lub obrona niezależności Ukrainy; g) powstańcze lub partyzanckie formacje, które istniały na obszarze Ukrainy w latach 1917–1930¹⁷, których celem było zdobycie, obrona lub przywrócenie niepodległości Ukrainy; h) Ukraińska Organizacja Wojskowa (UWO)¹⁸; i) Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN); j) Narodowo-Wyzwoleńcza Organizacja Rewolucyjna (NWOR); k) Ukraińska Powstańcza Armia (UPA); l) Ukraińska Powstańcza Armia Tarasa Bulby „Poleska Sicz”; m) Ukraińska Główna Rada Wyzwoleńcza (UGRW), w tym jej zagraniczne przedstawicielstwo; n) Antybolszewicki Blok Narodów; o) Ukraińska Grupa Helsińska; p) organizacje ukraińskiego ruchu wyzwolenczego drugiej połowy XX wieku; q) organizacje utworzone przez osoby będące ofiarami represji politycznych za udział w walce o niepodległość Ukrainy w XX wieku, ofiarami represji sowieckich za walkę o swoje obywatelskie i inne prawa; r) Ludowy Ruch Ukrainy do 24 sierpnia 1991 r. Przy czym wymieniony wykaz jest otwarty, bowiem Gabinet Ministrów Ukrainy ma prawo włączyć do niego inne podmioty istniejące w ciągu ubiegłego wieku do 24 sierpnia 1991 r.

W art. 2 ust. 1 stwierdzono, że:

Państwo uznaje, że bojownicy o niepodległość Ukrainy w XX wieku, którzy zostali wymienieni w artykule 1 niniejszej ustawy, odegrali główną rolę w przywróceniu państwowości ukraińskiej, którą ogłoszono w Akcie z 24 sierpnia 1991 roku, co stanowi podstawowy powód uznania ich statusu prawnego i [upamiętnienia – uwaga własna] pamięci bojowników o wolność Ukrainy w XX wieku.

Co więcej, w ust. 2 przywołanego artykułu stwierdzono, że podstawą tego uznania jest oprócz ustawodawstwa krajowego, także prawo międzynarodowe, i to zgodnie z nimi „państwo uznaje za uzasadnione formy i metody walki o niepodległość Ukrainy w XX wieku”. Tymczasem niektóre z objętych ustawą podmiotów lub ich działacze kolaborowali z Rzeszą

¹⁷ Ustawodawca nie określił, o Ukrainie w jakich granicach mowa. W takim przypadku może więc być mowa o ówczesnej Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej lub o obszarze objętym *de iure* granicami obecnie istniejącego państwa ukraińskiego.

¹⁸ Ukraińska organizacja terrorystyczna w II Rzeczypospolitej, istniejąca w latach 1920–1933.

Niemiecką (w przypadku Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów jeszcze przed wybuchem wojny), brały aktywny udział w zbrodniach niemieckiego okupanta na Narodzie Polskim, a także przedstawicielach innych grup etnicznych zamieszkujących obszar przedwojennego państwa polskiego. Wreszcie w art. 1 powyższej ustawy ujęte zostały organizacje (np. Ukraińska Powstańcza Armia) odpowiedzialne za zbrodnie ludobójstwa przeciwko Polakom na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej, nie tylko w okresie II wojny światowej, ale także w pierwszych latach po wojnie¹⁹. Mimo tego, Ukraina jako państwo uznała, że także wymienione organizacje „odegrały główną rolę w przywróceniu państwowości ukraińskiej, która została ogłoszona Aktem z 24 sierpnia 1991 roku, a walkę tę uznaje się za uzasadnioną”. Wobec czego Ukraina w obowiązującej ustawie uznała m.in. czystki etniczne i terroryzm za akceptowalny sposób walki o prawo narodu do samostanowienia.

Postanowiono także (art. 3), że ustawodawca może przyznać osobą przynależącym do organizacji wymienionych w art. 1 oraz członkom ich rodzin uprawnienia socjalne wynikające ze statusu kombatanta. Oprócz tego dodatkowe świadczenia mogą im zostać przyznane przez samorządy lokalne. W art. 4 przewidziano uznanie przez Ukrainę zarówno stopni wojskowych, jak też odznaczeń przyznanych osobą przynależących do wymienionych organizacji w tym do Ukraińskiej Powstańczej Armii.

Ustawa określiła także założenia polityki historycznej Ukrainy w tym obszarze (art. 5). Państwo ma zapewnić pełne zbadanie historii walki o niepodległość Ukrainy w XX wieku. Obejmuje to zwiększenie świadomości obywateli na temat historii tej walki oraz jej uczestników, przygotowanie podręczników oraz organizowanie wydarzeń związanych z historią tej walki i jej uczestników oraz upowszechnianie poza granicami Ukrainy obiektywnej informacji na ten temat. Państwo ma także wspierać organizacje pozarządowe prowadzące badania naukowe oraz edukację w tym obszarze. Wreszcie zgodnie z ust. 4 wymienionego artykułu państwo ma dbać o miejsce pochówku bojowników o niepodległość – w rozumieniu art. 1 – zarówno na Ukrainie jak i poza jej granicami, budować lub przywracać pomniki i inne publiczne upamiętnienia tychże bojowników i formacji, w tym w nazwach obiektów geograficznych, miejscowości lub jednostek podziału administracyjnego, przygotowywać utwory artystyczne (w tym m.in. filmy), których celem jest upamiętnienie bojowników o niepodległość Ukrainy w XX wieku.

Wreszcie w art. 6 przewidziano, że obywatele Ukrainy, bezpaństwowcy i apatrydzi, którzy publicznie wyrażają brak szacunku wobec osób przynależących do podmiotów wymienionych w art. 1, ponoszą odpowiedzialność przewidzianą przez ustawodawstwo ukraińskie. Podobnie w ust. 2 zapisano, że negowanie faktu zasadności walki o niepodległość Ukrainy w XX wieku uznaje się za znieważenie pamięci bojowników o niepodległość i poniżenie godności Narodu

¹⁹ Innym zagadnieniem są czystki etniczne i zbrodnie wojenne dokonywane przez wymienione w pkt. a) – c) podmioty przeciwko Polakom, Żydom i innym grupą nieukraińskim przez efemeryczne ukraińskie organizmy państwowe w latach rosyjskiej wojny domowej oraz walk o granice państwa polskiego.

Ukraińskiego, przez co jest ono „bezprawne”. Obecnie jednak ustawodawstwo ukraińskie nie zawiera przepisów karnych dotyczących odpowiedzialności za czyny przewidziane w art. 6 ustawy. Jednakże 20 stycznia 2017 r. Jurij Szuchewycz przedstawił projekt ustawy № 5692 „O wniesieniu zmian do niektórych aktów ustawodawczych Ukrainy w przedmiocie ustanowienia odpowiedzialności za negowanie faktu zasadności walki o niepodległość Ukrainy w XX wieku, faktu Wielkiego Głodu w latach 1932–1933 na Ukrainie”²⁰. Projekt przewiduje dodanie do Kodeksu Karnego art. 448, zgodnie z którym publiczne negowanie zasadności walki o niepodległość Ukrainy w XX wieku²¹ oraz faktu Wielkiego Głodu na Ukrainie w latach 1932–1933²² byłoby karane grzywną do 850 hrywien lub aresztem do sześciu miesięcy. Zrównane z tym zostałyby przygotowywanie lub rozpowszechnianie zawierających takie twierdzenia materiałów. Jednakże w przypadku, gdyby czyn ten popełnił przedstawiciel władzy lub zorganizowana grupa, lub gdyby został on popełniony ponownie, lub z wykorzystaniem środków masowego przekazu zagrożony byłby karą grzywny do 170 000 hrywien lub pozbawienia wolności do lat pięciu. W uzasadnieniu stwierdzono, że:

Negowanie głównej roli bojowników o niepodległość Ukrainy we współczesnym państwie stanowi ten czyn przestępczy, który w warunkach zewnętrznej agresji, wtargnięcia obcych wojsk na Ukrainę poddaje w wątpliwość celowość istnienia państwowości oraz godność narodową ludu ukraińskiego”.

W ocenie Autora szkodliwość społeczna tego czynu jest „oczywista”, jest to „separatyzm i zupełny nihilizm prawny wobec suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy, skutkiem czego jest wojna na wschodzie Ukrainy, która zabrała już życie dziesiątek tysięcy ludzi”. Oprócz tego w uzasadnieniu mówi się, że Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińska Powstańcza Armia położyły podwaliny pod odrodzenie się Ukrainy jako państwa. Odnośnie do penalizacji zaprzeczenia Wielkiemu Głodowi w uzasadnieniu stwierdza się, że totalitarny reżim bolszewicki w reakcji na sprzeciw Ukraińców wobec kolektywizacji zastosował nieludzkie represje – Hołodomor – tj. wywołał głód na Ukrainie. Wielki Głód jest więc traktowany jak zbrodnia bolszewickiego reżimu przeciwko Ukraińcom, co także nie odpowiada prawdzie historycznej, bowiem obszar objęty Wielkim Głodem to także część obszaru obecnej Federacji Rosyjskiej oraz Kazachstanu (na ten obszar przypada ponad połowa ofiar tego ludobójstwa)²³. Wymieniony projekt ustawy jest wciąż rozpatrywany przez ukraińską

²⁰ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за заперечення факту правомірності боротьби за незалежність України у XX столітті, факту Голодомору 1932–1933 років в Україні, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60975 [dostęp: 1.03.2018 r.]

²¹ W rozumieniu ustawy z 9 kwietnia 2015 r. „O statusie prawnym i uczczeniu pamięci bojowników o niepodległość Ukrainy w XX wieku”.

²² W rozumieniu ustawy z 28 listopada 2006 r. „O Hołodomorze na Ukrainie w latach 1932–1933”, <http://zakono.rada.gov.ua/laws/show/376-16> [dostęp: 1.03.2018 r.]

²³ Голод в Україні у першій половині XX століття: причини та наслідки (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947), Київ 2013, <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7025-1/978-966-02-7025-1.pdf> [dostęp: 1.03.2018 r.]

Radę Najwyższą. Wydaje się jednak, że niebawem może zostać na Ukrainie przyjęte ustawodawstwo przewidujące odpowiedzialność karną za negowanie Hołodomoru. Oprócz wspomnianego już projektu ustawy autorstwa Jurija Szuchewycza, w dniu 28 listopada 2017 r. do Rady Najwyższej został wniesiony inny projekt ustawy penalizujący zaprzeczanie Wielkiemu Głodowi na Ukrainie w latach 1932–1933²⁴. W uzasadnieniu autorzy stwierdzają, że „pamięć narodowa stanowi integralną część tożsamości każdego narodu, jej ochrona jest zadaniem narodu i państwa”. Podkreślają także, że proponowane rozwiązanie ma

przywrócić i chronić ukraińską pamięć narodową, co stanowi klucz do konsolidacji społeczeństwa ukraińskiego oraz zachowania tożsamości narodowej, przywrócenia tradycji i kultury narodu ukraińskiego. To zaś stanowi podstawowy warunek zachowania suwerenności Ukrainy i przywrócenia jej integralności terytorialnej.

Zwracają także uwagę, że zarówno w samej Ukrainie, jak też zagranicą pojawiają się wypowiedzi zaprzeczające Hołodomorowi lub usprawiedliwiającego jego autorów. W tym przede wszystkim ze strony Federacji Rosyjskiej, która w ich ocenie próbuje „usprawiedliwić zbrodnie totalitarnego reżimu komunistycznego”. Podkreśla się także, że Hołodomor był zbrodnią skierowaną przeciwko narodowi ukraińskiemu. Ostatecznie przyjęcie ustawy ma także przeciwdziałać „systematycznemu atakowi rosyjskiemu w przestrzeni informacyjnej Ukrainy”, który stanowi – w ocenie autorów projektu – element wojny hybrydowej jaką ma prowadzić przeciwko temu państwu Federacja Rosyjska. Stąd projektodawcy proponują uzupełnienie Kodeksu Karnego o art. 442² w brzmieniu:

1. Publiczne zaprzeczenie, że Hołodomor z lat 1932–1933 na Ukrainie był ludobójstwem narodu ukraińskiego, a także wytwarzanie i rozpowszechnianie materiałów z takimi twierdzeniami – podlega karze od 3 tysięcy do 10 tysięcy nieopodatkowanych dochodów minimalnych²⁵ albo karze pozbawienia wolności do lat pięciu.
2. Ten sam czyn, popełniony przez funkcjonariusza publicznego albo dokonany ponownie – podlega karze pozbawienia wolności do lat pięciu.

O potrzebie przyjęcia ustawy karającej za zaprzeczenie Wielkiemu Głodowi jako ludobójstwu Narodu Ukraińskiego oraz Holocaustowi mówił także 25 listopada Prezydent Ukrainy Petro Poroszenko²⁶. W związku z tym uchwalenie stosownej ustawy powinno być na Ukrainie kwestią najbliższych miesięcy.

Oprócz tego na Ukrainie od 9 kwietnia 2015 r. obowiązuje ustawa № 317-VIII „O osądzeniu totalitarnych reżimów komunistycznego i narodowo-socjalistycznego (nazistowskiego) na Ukrainie oraz o zakazie propagowania ich symboliki” („Про засудження комуністичного та

²⁴ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за заперечення Голодомору), http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62982 [dostęp: 1.03.2018 r.].

²⁵ Jeden nieopodatkowany dochód minimalny to 17 hrywien.

²⁶ <https://112.ua/obshchestvo/poroshenko-prizval-vvesti-otvetstvennost-za-nepriзнание-golodoma-422185.html> [dostęp: 1.03.2018 r.]

націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”²⁷. W wyniku przyjęcia tej ustawy m.in. Kodeks Karny został uzupełniony o art. 436¹ w którym przewidziano, że:

1. Produkcja, rozpowszechnienia i publiczne wykorzystywanie symboli totalitarnych reżimów komunistycznego i narodowo-socjalistycznego (nazistowskiego), także jako upominków, publiczne wykonywanie hymnów ZSRR, Ukraińskiej SRR, innych republik związkowych lub autonomicznych albo ich fragmentów na obszarze Ukrainy, z wyjątkiem przypadków określonych w ustępach 2 i 3 artykułu 4 ustawy Ukrainy „O osądzeniu totalitarnych reżimów komunistycznego i narodowo-socjalistycznego (nazistowskiego) na Ukrainie oraz o zakazie propagowania ich symboliki” – podlega karze ograniczenia wolności do lat pięciu lub pozbawienia wolności na ten sam okres, z przypadkiem mienia lub bez niego²⁸.
2. Ten sam czyn popełniony przez osobę będącą funkcjonariuszem publicznym albo ponownie lub w zorganizowanej grupie albo z wykorzystaniem środków przekazu – podlega karze pozbawienia wolności od lat pięciu do dziesięciu z przypadkiem mienia lub bez niego.

Podsumowując, pojawienie się przepisów dotyczących ochrony pamięci historycznej na Ukrainie powiązać można ze zmianą władzy jaka dokonała się w wyniku przewrotu z lutego 2014 r. Doprowadziła ona do zwiększenia wpływów politycznych przez środowiska zainteresowane prowadzeniem aktywnej polityki historycznej, co stanowi także w wymiarze wewnętrznym jeden z mechanizmów delegitymizacji przeciwników politycznych obecnych władz. Prace nad ustawodawstwem dotyczącym penalizacji zaprzeczania Wielkiemu Głodowi z lat trzydziestych jako zbrodni przeciwko narodowi ukraińskiemu dowodzą, że można spodziewać się rozwoju ustawodawstwa dotyczącego obrony, czy w niektórych przypadkach – co przyznają sami twórcy – kształtowania pamięci historycznej Ukraińców oraz ze względu na zawarte w już obowiązującej ustawie rozwiązania, można liczyć się z zwiększeniem aktywności na arenie międzynarodowej w tym przedmiocie ze strony Ukrainy.

²⁷ <http://zakono.rada.gov.ua/laws/show/317-19> [dostęp: 1.03.2018 r.].

²⁸ Wydaje się, że mowa tu o przypadku mienia uzyskanego z czynu zabronionego stypizowanego w tym artykule, a także o przypadku zabronionych przezeń artefaktów, które przecież posiadają pewną wartość materialną.

IV. Rumunia

W Rumunii podobnie, jak w Federacji Rosyjskiej oraz na Ukrainie, prawnokarnie uregulowano jedynie zagadnienia związane z pamięcią historyczną. Problematyka ta jest przedmiotem wydanego przez Rząd rozporządzenia nadzwyczajnego (Ordonanța de urgență a Guvernului) z 31 marca 2002 r. o zakazie organizacji, symbolów i czynów o charakterze faszystowskim, legionowym, rasistowskim lub ksenofobicznym oraz promujących kult osób winnych zbrodni ludobójstwa i zbrodni wojennych²⁹. Jego wydanie uzasadniano w 2002 r. wypełnieniem standardów międzynarodowych, co związane było z ubieganiem się Rumunii o członkostwo w Unii Europejskiej. W wymiarze wewnętrznym było ono związane z pojawieniem się prób rehabilitacji przywódcy Rumunii w latach 1940–1944 – marszałka Iona Antonescu, którego imieniem zaczęto nazywać ulice i zaczęto stawiać mu pomniki. Podobnie ówczesnie zmieniała się społeczna ocena Żelaznej Gwardii. Tymczasem zarówno postać Iona Antonescu, jak też Żelazna Gwardia są obwiniane o współudział w zbrodniach przeciwko ludzkości i zbrodniach wojennych. Później, również w 2006 r. zostały wprowadzone nieznaczne zmiany w rozporządzeniu nadzwyczajnym (ustawa nr 107/2006)³⁰. Poważne zmiany wprowadzono w 2015 r. (ustawa nr 217/2015)³¹. Projekt zmian³² został złożony w 2013 r. przez trzech parlamentarzystów Partii Narodowo-Liberalnej (Crin Antonescu, Andrei Gere, George Scutaru). Projektodawcy w uzasadnieniu podkreślali, że w Europie dochodzi do odrodzenia antydemokratycznych ruchów antyfaszystowskich, które stwarzają zagrożenie dla pokoju społecznego.

Rozporządzenie nadzwyczajne (Ordonanța de urgență), zgodnie z art. 1, reguluje zakaz organizacji, symboli i działań o charakterze faszystowskim, legionowym³³, rasistowskim lub ksenofobicznym oraz promowanie kultu osób winnych zbrodni przeciwko pokojowi

²⁹ Patrz: <https://lege5.ro/Gratuit/gm4tkoby/ordonan-a-de-urgen-nr-31-2002-privind-interzicerea-organiza-iilor-simbolurilor-i-faptelor-cu-caracter-fascist-legionar-rasist-sau-xenofob-i-a-promovarii-cultului-persoa> [dostęp: 1.03.2018 r.; j. rumuński].

³⁰ <https://lege5.ro/Gratuit/haztcmbr/leagea-nr-107-2006-pentru-aprobarea-ordonantei-de-urgenta-a-guvernului-nr-31-2002-privind-interzicerea-organizatiilor-si-simbolurilor-cu-caracter-fascist-rasist-sau-xenofob-si-a-promovarii-cultului-per?d=2018-02-08> [dostęp: 1.03.2018 r.; j. rumuński].

³¹ <https://lege5.ro/Gratuit/g4ztnjxga/leagea-nr-217-2015-pentru-modificarea-si-completarea-ordonantei-de-urgenta-a-guvernului-nr-31-2002-privind-interzicerea-organizatiilor-si-simbolurilor-cu-caracter-fascist-rasist-sau-xenofob-si-a-promovarii-cultului-per> [dostęp: 1.03.2018 r.; j. rumuński].

³² <https://www.senat.ro/Legis/PDF/2013/13L724FG.pdf> i <https://www.senat.ro/Legis/PDF/2013/13L724EM.pdf> [dostęp: 1.03.2018 r.; j. rumuński].

³³ Zgodnie z słownikami w j. rumuńskie słowo „legionista” ma różne znaczenia (<https://dexonline.ro/definitie/legionar> [dostęp: 1.03.2018 r.]). Na potrzeby opracowania istotne jest to, które dotyczy ruchu politycznego. W tym względzie wydanie *Słownika języka rumuńskiego* z 2009 r. mówi, że jest to członek skrajnie prawicowego ruchu społeczno-polityczny, reprezentantem którego była Żelazna Gwardia. W wydaniu z 1998 r. określa się tym pojęciem członka lub sympatyka organizacji faszystowskiej istniejącej w międzywojennej Rumunii. Wreszcie w wydaniu z l. 1955–1957 określano tak członka terrorystycznej organizacji faszystowskiej, zwanej Żelazną Gwardią. W przywoływanym na tej samej stronie słownika neologizmów j. rumuńskiego z 1986 r. legionista to członek rumuńskiej faszystowskiej organizacji terrorystycznej (w międzywojennej Rumunii) zwanej Żelazną Gwardią. W „Małym słowniku neologizmów” z 2000 r. wskazuje się, że w międzywojennej Rumunii nazywano tak członka faszystowskiej organizacji „Żelazna Gwardia). W „Nowym słowniku znaczeń języka rumuńskiego” z 2002 r. wskazuje się, że legionista to członek nacjonalistycznego, antykomunistycznego i ksenofobicznego ugrupowania politycznego w międzywojennej Rumunii.

i ludzkości w celu zapobiegania oraz zwalczania podżegania do nienawiści na tle różnic narodowościowych, rasowych lub religijnych oraz dokonywania zbrodni przeciwko pokojowi i ludzkości. Uprzedzając późniejsze rozważania trzeba zaznaczyć, że zasadniczą zmianą wprowadzoną w 2015 r. było objęcie zakresem postanowień rozporządzenia ruchu legionowego.

Na potrzeby stosowania rozporządzenia nadzwyczajnego zostały w nim zawarte definicje legalne (art. 2). Ustawodawca zdefiniował pojęcia „organizacji o charakterze faszystowskim, legionowym, rasistowskim lub ksenofobicznym”³⁴; „symbolu faszystowskiego, legionowego, rasistowskiego lub ksenofobicznego”³⁵; „Ruchu Legionowego”³⁶ oraz „osoby winnej dokonania przestępstw zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych”; „Holocaustu” i „Holocaustu na terytorium Rumunii”. Trzy ostatnie pojęcia mają największe znaczenie dla przedmiotu opinii. W rozumieniu rozporządzenia nadzwyczajnego „osobą winną dokonania przestępstw przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych” jest osoba, która została skazana prawomocnym wyrokiem przez sąd rumuński lub obcy lub inną decyzją uznaną w Rumunii, zgodnie z ustawą, za jedną lub kilka zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych, a także osoba kierująca organizacją, która została uznana za przestępczą wyrokiem międzynarodowego sądu karnego³⁷. Pod pojęcie „Holocaust” rozumie się „systematyczne, popierane przez państwo,

³⁴ Jest to grupa trzech lub więcej osób, które stale lub przejściowo zajmują się propagandą faszystowskich, legionowych, rasistowskich lub ksenofobicznych idei, koncepcji lub doktryn, takich jak nienawiść i przemoc z powodu przynależności etnicznej, rasowej lub religijnej, propagują wyższość jednych i niepełnowartościowość innych ras, antysemityzm, podżeganie do ksenofobii, stosowanie przemocy w celu zmiany ustroju konstytucyjnego lub instytucji demokratycznych, ekstremistyczny nacjonalizm. Do tej kategorii mogą należeć organizacje, posiadające lub nieposiadające osobowość prawną, partie i ruchy polityczne, stowarzyszenia i fundacje, o których mowa w Ustawie o Zrzeszenia (Legea societăților nr. 31/1990), a także inne osoby prawne, które spełniają wymogi przytoczonej definicji (art. 2 lit. a).

³⁵ Zgodnie z art. 2 lit. b) są to flagi, emblematy, znaki, uniformy, hasła, powitania i wszelkie inne podobne nośniki, które propagują idee, koncepcje lub doktryny, wymienione w art. 2 lit. a).

³⁶ Pojęcie to zostało wprowadzone do rozporządzenia nadzwyczajnego w 2015 r. W rozumieniu rozporządzenia „Ruch Legionowy” to faszystowska organizacja w Rumunii, która istniała w latach 1927–1941 pod nazwami: „Legion Michała Archanioła”, „Żelazna Gwardia” i „Partidul Totul pentru Țară”. W tym miejscu trzeba zauważyć, że przeciw uznawaniu Ruchu Legionowego za faszystowski opowiedział się w toku prac ustawodawczych Narodowy Instytut Studiów nad Totalitaryzmem Akademii Rumuńskiej. W przedstawionej opinii stwierdzono, że był to ruch skrajnie prawicowy, który jednak nie wypracował doktryny czy programu politycznego w ujęciu całościowym. W opinii uznano, że Ruch Legionowy kładł nacisk na stopniową budowę elity politycznej, w związku z czym dążył do wychowywania młodzieży „w duchu nacjonalizmu” oraz odrodzenia starych tradycji narodu rumuńskiego, antybolszewizmu, reformy życia gospodarczego, społecznego i politycznego w Rumunii. Oprócz tego wyróżniał się silnym znaczeniem czynnika religijnego, co wyróżniało go spośród ruchów skrajnie prawicowych w ówczesnej Europie. W opinii podkreślano, że uznawanie go za „faszystowski” nie uwzględnia rumuńskiej specyfiki. W Ruchu Legionowym uczestniczyła lub z nim sympatyzowała znaczna część rumuńskiej elity intelektualnej okresu międzywojennego. Przeciw jego prawnej negatywnej ocenie miało przemawiać to, że był prześladowany zarówno przez autorytarny rząd króla Karola, rząd marszałka Antonescu, jak też przez reżim komunistyczny. Legioniści stanowili też większość antykomunistycznego ruchu oporu w Rumunii oraz prawie trzy czwarte więźniów politycznych reżimu aż po lata 60 ubiegłego wieku. Podniesiono, że już w 2011 r. Akademia Rumuńska ustaliła, że Ruch Legionowy nie posiada wystarczających elementów doktrynnych pozwalających uznać, że miał „faszystowski charakter ideologiczny” (Por. <http://www.ziaristionline.ro/2015/07/08/exclusiv-academia-romana-miscarea-legionara-nu-a-fost-fascista-legea-antilegionara-o-operatiune-impotriva-presedintelui-klaus-iohannis-a-poporului-roman-si-a-evreilor-din-romania/> [dostęp: 1.03.2018 r.; j. rumuński]). Ostatecznie jednak uwagi te nie zostały uwzględnione przez rządzących liberałów.

³⁷ Art. 2 lit. c) rozporządzenia nadzwyczajnego z 31 marca 2002 r. o zakazie organizacji, symbolów i czynów o charakterze faszystowskim, legionowym, rasistowskim lub ksenofobicznym oraz promujących kult osób winnych zbrodni ludobójstwa i zbrodni wojennych (dalej: rozporządzenie nadzwyczajne).

prześladowanie i wyniszczanie europejskich żydów przez nazistowskie Niemcy, a także ich sojuszników i kolaborantów od 1933 do 1945 roku”. W 2006 r. dodano do tego pojęcie, że „[r]ównież w okresie drugiej wojny światowej część ludności romskiej podlegała deportacji i wyniszczeniu”³⁸. Wobec tego należy przyjąć, że zagłada Cyganów została w Rumunii zrównana z zagładą Żydów. W Rumunii ze względu na to, że w okresie drugiej wojny światowej była ona jednym z państw Osi, spory budził zwrot „ich sojuszników i kolaborantów”, obejmował on bowiem władze rumuńskie jako współwinnych zbrodni Holocaustu. Tym niemniej spory z tym związane doprowadziły ostatecznie w 2015 r., do pojawienia się w rozporządzeniu nadzwyczajnym pojęcia „Holocaust na terytorium Rumunii”, które zostało zdefiniowane jako: „systematyczne prześladowanie i unicestwienie Żydów i Romów, wspierane przez władze i instytucje państwa rumuńskiego na obszarach zarządzanych przez nie (*în teritoriile administrate de acestea*)³⁹ w latach 1940–1944”⁴⁰. W sposób interesujący w uzasadnieniu do projektu z 2013 r. przedstawiono wprowadzenie tej definicji. Uznawano ją za niezbędną, „by piętno [zbrodni Holocaustu – uwaga własna] z upływem czasu nie zostano odrzucone ani przez państwo rumuńskie, ani przez pokolenia, które urodziły się po wymienionym okresie” („și nu trebuie aruncat stigmatul peste timp, nici asupra statului roman și nici asupra generațiilor ce au urmat perioadei în cauză”). Nie podejmując tego zagadnienia szerzej, wydaje się, że przyjmowanie przez ustawodawcę koncepcji winny kolektywnej pewnej zbiorowości, do tego dziedziczonej z pokolenia na pokolenie, jest obce europejskiej kulturze.

Samo przestępstwo negowania zbrodni przeciwko ludzkości – obecnie nie tylko Holocaustu – podlegało od 2002 r. zmianom. W 2002 r. przewidziano, że publiczne⁴¹ negowanie, kwestionowanie, pochwalanie, usprawiedliwianie lub minimalizowanie w sposób oczywisty, z pomocą dowolnych środków, Holocaustu – w rozumieniu w jakim stosuje ten termin rozporządzenie nadzwyczajne – lub jego skutków, zagrożone jest karą pozbawienia wolności na okres od 6 miesięcy do 3 lat lub grzywną. W 2015 r. wprowadzono takie karalność publicznego negowania, kwestionowania, pochwalania, usprawiedliwiania lub minimalizowania w sposób oczywisty, z pomocą dowolnych środków, przestępstw przeciwko ludzkości

³⁸ Art. 2 lit. d) *ibidem*.

³⁹ Użycie tego zwrotu, a nie np. obszaru Królestwa Rumunii jest związane z tym, że po napaści Niemiec na Związek Radziecki, Rumunia nie tylko odzyskała – na kilka lat – zagarniętą przez Sowieców w 1940 r. Besarabię i rumuńską Bukowinę, ale też przekazano jej administrowanie graniczącymi z Rumunią obszarami Związku Radzieckiego z centrum administracyjnym w Odessie zwanymi w ówczesnej nomenklaturze Transnistrią.

⁴⁰ Art. 2 lit. e) rozporządzenia nadzwyczajnego.

⁴¹ Pojęcie publiczne w Rumunii jest ujmowane bardzo szeroko, bowiem czyn jest uznawany za dokonany publicznie, jeżeli: a) dokonano go w miejscu, które ze względu na swój charakter lub przeznaczenie jest dostępne publicznie, nawet jeżeli w chwili dokonania czynu nie było w nim nikogo; b) czyn został dokonany w innym miejscu, które jest dostępne dla osób postronnych, jeżeli obecne były w nim co najmniej dwie inne osoby [niż sprawca/y – uwaga własna]; c) czyn został dokonany w miejscu, które nie było dostępne dla osób postronnych, jednak czyn został dokonany z zamiarem tego, by mogły zapoznać się z nim inne osoby oraz zamiar ten został zrealizowany wobec co najmniej dwóch osób; d) czyn został dokonany podczas spotkania lub zebrania kilku osób, z wyłączeniem spotkań, które ze względu na relacje między uczestniczącymi w nim osobami, mogą być uznane za mające charakter rodzinny. Ponownie nie można nie zauważyć, że przyjęte w Rumunii rozumienie „publiczności” czynu jest bardzo szerokie.

i zbrodni wojennych, w rozumieniu prawa międzynarodowego, zgodnie ze Statutem Międzynarodowego Trybunału Karnego i Statutem Międzynarodowego Trybunału Wojskowego, utworzonego 8 sierpnia 1945 r., Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii, Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy lub innego międzynarodowego trybunału karnego, utworzonego zgodnie z prawem międzynarodowym⁴², którego jurysdykcja została uznana przez państwo rumuńskie, lub ich skutków, zagrożone jest karą pozbawienia wolności na okres od 6 miesięcy do 3 lat lub grzywną. Przewidziano typ kwalifikowany przestępstwa negowania zbrodni przeciwko ludzkości, którym jest dokonanie takiego czynu z wykorzystaniem systemów informacyjnych. Wówczas czy ten zagrożony jest karą pozbawienia wolności na okres od 6 miesięcy do 5 lat⁴³. W zakresie górnej granicy karny należy podkreślić, że w 2015 r. co prawda rozszerzono zakres czynów objętych kryminalizacją, ale też obniżono górną granicę kary podstawowego typu tego przestępstwa z pięciu do trzech lat pozbawienia wolności. Rozporządzenia nadzwyczajne przewiduje też, że ściganie tego przestępstwa następuje z urzędu.

W związku z tym, że rozporządzenie nadzwyczajne z 2002 r. jest aktem kompleksowym, przewiduje ono też inne przepisy karne. Zgodnie z nimi utworzenie organizacji faszystowskiej, rasistowskiej lub ksenofobicznej jest zagrożone karą pozbawienia wolności na okres od 5 do 15 lat oraz pozbawieniem niektórych praw. Tej samej karze podlega osoba będąca członkiem takiej organizacji, a także „popierająca w jakikolwiek sposób organizację tego typu”. Przewidziano też karalność próby założenia takiej organizacji⁴⁴.

Kryminalizacji podlega również wytwarzanie, sprzedaż, rozpowszechnianie, a także przechowywanie w celu rozpowszechniania symboli faszystowskich, legionowych, rasistowskich lub ksenofobicznych. Taka działalność zagrożona jest karą pozbawienia wolności na okres od 3 miesięcy do 3 lat oraz pozbawieniem niektórych praw. Tą samą karą zagrożone jest publiczne wykorzystywanie wymienionych symboli. Przewidziano jednak wyłączenie odpowiedzialności za te czyny, jeśli były one dokonane w związku z działalnością artystyczną lub naukową, badaniami lub edukacją⁴⁵. W projekcie z 2013 r. proponowano uzupełnić art. 4 ust. 3 o wymóg, by wyłączenie karalności następowało wtedy, gdy działalność artystyczna lub naukowa, badania lub edukacja związane byłyby z „ochroną praw człowieka i podstawowych wolności albo zapobieganiem oraz zwalczaniem podżegania do nienawiści na tle różnic narodowych, rasowych lub religijnych, dyskryminacji oraz popełniania zbrodni przeciwko pokojowi i ludzkości”. Takie uzupełnienie stanowiłoby znaczące ograniczenie zakresu wyłączenia karalności wytwarzania, sprzedaży, rozpowszechniania, przechowywania w celu

⁴² Wydaje się, że można tu mówić o: Sądzie Specjalnym dla Sierra Leone. Bardziej skomplikowane jest stwierdzenie, czy pod tym pojęciem mieści się Nadzwyczajna Izba Sądu Kambodży dla Osądzenia Zbrodni Popełnionych w Czasach Demokratycznej Kampuczy, która jest organem hybrydowym.

⁴³ Art. 6 rozporządzenia nadzwyczajnego.

⁴⁴ Art. 3 ibidem.

⁴⁵ Art. 4 ibidem.

rozpowszechnienia oraz publicznego wykorzystywania objętych zakazem wyrażonym przez art. 4 artefaktów. Ograniczeniem, które jak się wydaje, trudno byłoby uznać za konstytucyjnie uzasadnione.

Podobnie czynem zabronionym jest publiczne propagowanie przez osobę fizyczną kultu osób winnych dokonania przestępstw przeciwko ludzkości i przestępstw wojennych, a także rozpowszechnianie idei, koncepcji lub doktryn faszystowskich, legionowych, rasistowskich lub ksenofobicznych w rozumieniu art. 2 pkt. a), które zagrożone jest karą pozbawienia wolności na okres od 3 miesięcy do 3 lat i utratą niektórych praw⁴⁶. Analogicznie, jak negowanie zbrodni przeciwko ludzkości, także czyny zabronione wymienione w art. 3–5 podlegają ściganiu z urzędu⁴⁷.

W przypadku osób prawnych za wykroczenie zagrożone karą od 2 500 lejów rumuńskich do 15 000 lejów rumuńskich uznawane jest: a) rozpowszechnianie, sprzedaż lub produkcja symboli faszystowskich, rasistowskich lub ksenofobicznych oraz przechowanie takich symboli przez osobę prawną w celu rozpowszechniania oraz publiczne wykorzystywanie przez osobę prawną symboli faszystowskich, rasistowskich lub ksenofobicznych; przy czym nie są one naruszeniem prawa, jeżeli są wykonywane w związku z działalnością artystyczną lub naukową, badaniami lub edukacją oraz b) propagowanie kultu osób, winnych dokonania przestępstw przeciwko pokojowi i ludzkości lub propagowanie ideologii faszystowskiej, rasistowskiej lub ksenofobicznej poprzez propagandę, prowadzoną w sposób dowolny, w miejscach publicznych. Uprawnienia do stwierdzenia naruszenia prawa i nałożenia kary pieniężnej mają urzędnicy upoważnieni przez Ministra Kultury i Kultów oraz funkcjonariusze upoważnieni do tego przez Ministra Spraw Wewnętrznych⁴⁸.

Przewidziano też rozwiązanie przez sąd osoby prawnej, która dopuszcza się jednego lub kilku z wymienionych w rozporządzeniu nadzwyczajnym czynów. Są to: a) prowadzenie działalności typowej dla organizacji faszystowskiej, rasistowskiej lub ksenofobicznej w rozumieniu art. 2 lit. a); b) rozpowszechnianie, sprzedaż lub wytwarzanie symboli faszystowskich, rasistowskich lub ksenofobicznych, jak też ich przechowywanie lub publicznego wykorzystywanie w celu rozpowszechniania (z wyłączeniem przypadku, gdy osoba prawna prowadzi taką działalność w związku ze sztuką lub nauką, badaniami lub edukacją); c) propagowanie kultu osób, winnych dokonania przestępstw przeciwko pokojowi i ludzkości lub propagowanie ideologii faszystowskiej, rasistowskiej lub ksenofobicznej poprzez propagandę, prowadzoną w sposób dowolny, w miejscach publicznych⁴⁹.

⁴⁶ Art. 5 *ibidem*.

⁴⁷ Art. 7 *ibidem*.

⁴⁸ Art. 8 *ibidem*.

⁴⁹ Art. 9 w zw. z art. 10 *ibidem*; wniosek do sądu o rozwiązanie osoby prawnej może być wniesiony przez prokuraturę z urzędu lub na wniosek zainteresowanej osoby. Sprawa jest rozpoznawana przez sąd właściwy dla miejsca siedziby osoby prawnej. Od wyroku pierwszej instancji służy odwołanie zgodnie z postanowieniami Kodeksu Postępowania Cywilnego (art. 9 ust. 2–4 *ibidem*). Oprócz tego postanowienia art. 9 rozporządzenia

Rozporządzenie nadzwyczajne zakazuje też umieszczania lub zachowywania w miejscach publicznych, z wyjątkiem muzeów, pomników, płaskorzeźb, tablic pamiątkowych, poświęconych pamięci osób, które zostały uznane za winne dokonania przestępstw przeciwko ludzkości i przestępstw wojennych⁵⁰. Osoby takie nie mogą też być patronami ulic, bulwarów, placów, rynków, parków i innych miejsc publicznych. Zabronione jest również nadawanie ich imienia organizacją bez względu na to, czy mają osobowość prawną czy też nie⁵¹. Ponownie tego typu unormowanie związane jest z uczestnictwem Rumunii w drugiej wojnie światowej po stronie hitlerowskich Niemiec.

Podsumowując, rozwiązania prawne obowiązujące w przedmiocie odpowiedzialności karnej za negowanie zbrodni przeciwko ludzkości oraz naruszenie godności narodu są nietypowe. Zrozumieć je można dopiero uwzględniając stronę, po której walczyła Rumunia w drugiej wojnie światowej. Również należy zauważyć, że wiele z tych rozwiązań budzi w Rumunii wciąż spory. Inaczej też niż w Federacji Rosyjskiej i na Ukrainie stosowne przepisy prawne są skierowane nie na ochronę godności Narodu i jego – niekiedy subiektywnej – pamięci historycznej, ale z jednej strony na przeciwdziałanie odrodzeniu się ruchów, które doprowadziły w dwudziestym wieku do zbrodni ludobójstwa, a z drugiej na współodpowiedzialność za nie ówczesnych władz rumuńskich.

V. Mołdawia

W Mołdawii nie obowiązują przepisy karne dotyczące ochrony godności Narodu, ani też przewidujące odpowiedzialność karną za zaprzeczanie zbrodniom ludobójstwa z okresu drugiej wojny światowej. Należy jednak odnotować próbę wprowadzenia takich przepisów karnych. Stosowny projekt ustawy⁵² został wniesiony w dniu 27 listopada 2013 r. przez deputowanych V Misina, O. Babenco, V. Abramciuc. W projekcie przewidywano dodanie w Kodeksie Karnym № 985-XV z 18 kwietnia 2002 r. artykułów 135¹; 135²; 135³. Pierwszy z nich penalizować miał Holocaust określany jako: „Wspierane przez państwo systematyczne prześladowanie, usuwanie i wyniszczanie dużej liczby członków wspólnoty żydowskiej”. Czyn ten zagrożony miał być karą pozbawienia wolności „na okres od 15 do 20 lat lub dożywotnim pozbawieniem wolności”. W związku z tym, że Kodeks Karny Mołdawii penalizuje zbrodnię ludobójstwa, ludobójstwo skierowane przeciwko żydowskiej grupie narodowościowej

nadzwyczajnego zależnie od typu osoby prawnej uzupełniane są postanowieniami innych powszechnie obowiązujących aktów prawnych, regulujących ich funkcjonowanie (art. 11 *ibidem*).

⁵⁰ Art. 12 *ibidem*.

⁵¹ Art. 13 *ibidem*.

⁵² <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/2043/language/ro-RO/Default.aspx> [dostęp: 1.03.2018 r.].

stanowiłoby typ kwalifikowanego tego przestępstwa. Drugi z proponowanych przepisów (art. 135²) przewidywał, że:

Publiczne zaprzeczanie, kwestionowanie, pochwalenie lub usprawiedliwianie wszelkimi środkami ludobójstwa, holocaustu lub innych przestępstw przeciwko ludzkości albo ich skutków zagrożone jest karą pozbawienia wolności na okres od 3 miesięcy do roku.

Kara ta miała się łączyć z pozbawieniem prawa do sprawowania niektórych funkcji lub zajmowania się niektórymi rodzajami działalności na okres do lat pięciu. Wydaje się, że autorzy projektu słusznie przyjmowali, że rodzaj przestępstwa, które proponowali stypizować, ze względu na swój związek z wolnością słowa, musi być karany nie tyle pozbawieniem wolności, co ograniczeniami związanymi z uczestnictwem sprawcy w życiu społecznym. Jako ostatni proponowano dodać art. 135³, zgodnie z którym:

1. Wykorzystywanie, produkcja, sprzedaż, rozpowszechnianie takich symboli faszystowskich, rasistowskich lub ksenofobicznych, jak flagi, emblematy, znaki, uniformy, hasła, zwroty powitalne itp., w celu propagowania idei, koncepcji lub doktryn faszystowskich, rasistowskich lub ksenofobicznych, nienawiści i przemocy z powodów etnicznych, rasowych lub religijnych, wyższości jednych ras nad innymi, antysemityzmu, podżegania do ksenofobii i ekstremizmu podlega karze pozbawienia wolności na okres od 3 miesięcy do 3 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania niektórych stanowisk lub zajmowania się określoną działalnością na okres do lat 5, a osoba prawna podlega karze grzywny w wymiarze od 6000 do 8000 stawek obliczeniowych⁵³ wraz z pozbawieniem prawa zajmowania się określoną działalnością na okres od 3 do 5 lat lub z likwidacją osoby prawnej. 2. Utworzenie, przynależność lub popieranie w jakikolwiek sposób grupy liczącego trzy i więcej osób, w tym organizacji, będących lub nie będących osobami prawnymi, partii i ruchów politycznych, zrzeszeń i fundacji, spółek handlowych, a także osób prawnych, prowadzących tymczasowo lub stale działalność, w celu propagowania idei, koncepcji lub doktryn faszystowskich, rasistowskich lub ksenofobicznych, nienawiści i przemocy z powodów etnicznych, rasowych lub religijnych, wyższości jednych ras nad innymi, antysemityzmu, podżegania do ksenofobii i ekstremizmu zagrożone jest karą pozbawienia wolności na okres od 5 do 10 lat wraz z pozbawieniem prawa do zajmowania niektórych stanowisk lub zajmowania się określoną działalnością na okres do 10 lat, a w przypadku osób prawnych karą grzywny w wymiarze od 8 000 do 10 000 stawek obliczeniowych oraz likwidacją osoby prawnej.

Projekt został ostatecznie w marcu 2015 r. wycofany z Parlamentu przez wnioskodawców.

Przedstawiając zagadnienie mołdawskich regulacji prawnych nie można jednak nie zwrócić uwagi, że na części obszaru, który *de iure* stanowi część Mołdawii, obowiązują przepisy dotyczące ochrony pamięci historycznej. W stanowiącej faktyczne państwo Naddniestrzańskiej Republice Mołdawskiej od 7 maja 2014 r. przewidziano odpowiedzialność karną za znieważanie pamięci o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej (art. 242¹ Kodeksu Karnego Naddniestrza). Naddniestrzański ustawodawca – inspirowany rozwiązaniami przyjętymi w tym samym roku

⁵³ 1 stawka obliczeniowa to 50 lejów mołdawskich.

w Federacji Rosyjskiej – przewidział, że: „Publiczne działania lub wypowiedzi, stanowiące jawny brak szacunku wobec społeczeństwa oraz mające na celu zniekształcenie należycie udowodnionych informacji na temat Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, albo pomniejszanie zasług uczestników Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, a także osób, które oddały życie walcząc z faszyzmem – podlega karze grzywny w rozmiarze od 500 (pięciuset) do 1000 (tysiąca) stawek obliczeniowych albo prac poprawczych na okres do dwóch (2) lat, albo karze pozbawienia wolności do lat pięciu (5)”. W Naddniestrzu, od 27 czerwca 2016 r. obowiązuje też inny przepis karny (art. 278³ Kodeksu Karnego) mający na celu ochronę typowo naddniestrzańskiej świadomości historycznej. Przewiduje on odpowiedzialność za negowanie pozytywnej roli misji pokojowej Federacji Rosyjskiej w Naddniestrzu⁵⁴.

VI. Uwagi końcowe

Przyjęte w Federacji Rosyjskiej, na Ukrainie oraz w Rumunii rozwiązania różnią się od siebie. W Rosji odpowiedzialność karna związana jest z naruszeniem pamięci historycznej dotyczącej wydarzeń mających miejsce w okresie drugiej wojny światowej. Przepisy karne penalizujące zaprzeczenie zbrodniom przeciwko ludzkości, są powiązane z zachowaniem kolektywnej pamięci Rosjan o roli Związku Radzieckiego w drugiej wojnie światowej, tj. uczestnika koalicji antyhitlerowskiej, zwycięzcy, co – w najlepszym razie – pomija rolę Związku Radzieckiego w tym konflikcie do czerwca 1941 r. Podobnie w przypadku Ukrainy ustawa obowiązująca od 2015 r. ma na celu ochronę pamięci historycznej – pewnej części Ukraińców – oraz jej upowszechnienie. Obecnie nie są przewidziane sankcje karne za naruszenie jej postanowień, jednakże trwają prace nad wprowadzeniem sankcji karnych za „negowanie faktu zasadności walki o niepodległość Ukrainy w XX wieku” oraz zaprzeczenie zbrodniom ludobójstwa, w tym Wielkiemu Głodowi z lat 1932–1933. W przypadku ich przyjęcia pierwszy z nich będzie miał na celu ochronę godności Narodu, a drugi już typowo będzie stanowił penalizację zaprzeczenia zbrodniom przeciwko ludzkości. Przy czym – pośród tych zbrodni – będzie się wyróżniać Wielki Głód jako zbrodnię bolszewicką na Ukraińcach. Wydaje się, że postanowienia te będą służyć konsolidacji spójnej świadomości historycznej Ukraińców.

⁵⁴ Przewidziano, że publiczne działania lub wypowiedzi, w tym z wykorzystaniem środków przekazu oraz Internetu, które wyrażają jawny brak szacunku wobec misji pokojowej Federacji Rosyjskiej w Naddniestrzu oraz Federacji Rosyjskiej, albo pomniejszają zasługi Federacji Rosyjskiej w utrzymaniu pokoju, bezpieczeństwa i stabilności w Naddniestrzu podlegają karze grzywny w rozmiarze od 500 do 1000 stawek obliczeniowych albo karze pozbawienia wolności na okres do lat trzech. Naddniestrzański ustawodawca przewidział też, że w przypadku, gdy czynów tych dopuszcza się osoba fizyczna wykorzystująca swoje stanowisko służbowe lub grupa osób w wyniku zmywy, wówczas kara grzywny mieści się w rozmiarze od 1000 do 1500 stawek obliczeniowych, a kara pozbawienia wolności w granicach od 5 do 7 lat, przy czym jest ona wówczas łączona z pozbawieniem prawa do sprawowania niektórych stanowisk lub zajmowania się określoną działalnością na okres do lat trzech.

Odmienny jest przypadek Rumunii, przepisy karne przewidujące odpowiedzialność za zaprzeczenie zbrodniom ludobójstwa – do 2015 r. jedynie z okresu drugiej wojny światowej (Holocaust, i od 2006 r. także zagłada Cyganów) – zostały przyjęte już w 2002 r. Obecnie karalność zaprzeczania zbrodniom ludobójstwa została rozszerzona także na inne zbrodnie przeciwko ludzkości, także dokonane współcześnie (np. konflikt w b. Jugosławii). Rumunia w okresie drugiej wojny światowej była jednym z państw Osi. Stąd rozporządzenie z 2002 r. i jego późniejsze zmiany skierowane są nie na ochronę godności Narodu i jego pamięci historycznej, której naruszeniem było kwestionowanie zbrodni ludobójstwa np. popełnionych przez okupanta niemieckiego w okresie drugiej wojny światowej, ale na przeciwdziałanie odrodzeniu się ruchów, które doprowadziły w dwudziestym wieku do zbrodni ludobójstwa. Drugim celem jest uznanie – co stanowi element pamięci historycznej – współodpowiedzialności ówczesnych władz rumuńskich za zbrodnie ludobójstwa z okresu drugiej wojny światowej (w tym Holocaust na obszarze Rumunii). Ten drugi wymiar został wzmocniony przez zmiany wprowadzone w 2015 r. Odrębność przypadku rumuńskiego pokazuje też odrębne penalizowanie kultu osób winnych zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych. W innych państwach uznano by, że mieści się to w zakresie „usprawiedliwiania” czy „pochwalania” tychże.

W przypadku Mołdawii brak obecnie przepisów karnych regulujących obszar objęty przedmiotem opinii. Jednakże była próba wprowadzenia penalizacji zaprzeczania zbrodniom przeciwko ludzkości w 2013 r. Oprócz tego ze względu na istniejący w Mołdawii zamrożony konflikt w Naddniestrzu, na obszarze Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej obowiązują przepisy, których celem jest ochrona kolektywnej pamięci historycznej mieszkańców tego obszaru. Stąd przewidziane są sankcje karne za czyny wymierzone w zbiorową pamięć o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej oraz za *de facto* przedstawianie innej niż uznawana przez władze w Tyraspolu oceny roli Federacji Rosyjskiej w konflikcie naddniestrzańskim. To ostatnie jest bowiem kluczowym zagadnieniem dla współczesnej historii Naddniestrza.